

capri
hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC
Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Hartrevalidatie in beweging

Wetenschappelijk onderzoek
Hartrevalidatie

Nienke ter Hoeve, 17-09-2019

capri

hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Capri Hartrevalidatie

Erasmus MC

OPTICARE onderzoeksteam: Dr. N. ter Hoeve (postdoc), Dr. M. Sunamura (cardioloog), Drs. I. den Uijl (promovendus), Mw. V. van Marrewijk (onderzoeksverpleegkundige), Dr. H.J.G. van den Berg-Emons (senior onderzoeker), Dr. R.T. van Domburg (senior onderzoeker), Prof. Dr. H.J. Stam (professor), Prof. Dr. H. Boersma (professor)

capri
hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Hartrevalidatie is in beweging

Deel 1: Effectiviteit standaard hartrevalidatie

Deel 2: Effectiviteit interventies gericht op langdurig volhouden van leefstijlveranderingen

capri

hartrevalidatie

Kenniscentrum

“Standaard” hartrevalidatie

- I. **10-12 weken sporten**
  - 2 keer per week
- II. **Voorlichtingen (INFO)**
  - Risicofactoren
  - Voeding
  - Medisch
  - Emotionele verwerking
- III. **Behandelprogramma's (PEP)**
  - Voeding
  - Stress
  - Stoppen met roken

capri

hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Hartrevalidatie is effectief!

Bewezen effecten:

- Verbetering cardiovasculaire risicofactoren
- Verhoogde fitheid
- Verhoging kwaliteit van leven
- Minder nieuwe hartproblemen
- Kleinere kans vroegtijdig overlijden: 39-46% lager

Maar.....

- Doorverwijzing is slecht (12-39%) en uitval (20%) is hoog!
- Volhouden gezonde leefstijl op lange termijn

capri
hartrevalidatie | Kenniscentrum

Doorverwijzing naar Hartrevalidatie

Voorspellers voor niet doorverwijzen:

- Vrouwen
- Ouderen
- Diagnose (geen ST-elevatie) & comorbiditeiten
- Lage social economische klasse

39% lager kans overlijden <10jaar

capri
hartrevalidatie | Kenniscentrum

Doorverwijzing naar Hartrevalidatie

Voorspellers voor niet doorverwijzen:

- Vrouwen
- Ouderen
- Diagnose (geen ST-elevatie) & comorbiditeiten
- Lage social economische klasse

Voorspellers voor niet afmaken:

- Diabetes
- Roken
- Eerdere hartproblemen

46% lager kans overlijden <10jaar

capri

hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Hartrevalidatie is effectief!

Bewezen effecten:

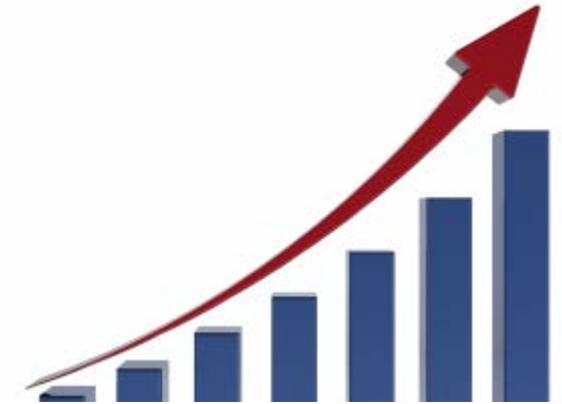
- Verbetering cardiovasculaire risicofactoren
- Verhoogde fitheid
- Verhoging kwaliteit van leven
- Minder nieuwe hartproblemen
- Kleinere kans vroegtijdig overlijden: 39-46% lager

Verbeterkansen:

- Doorverwijzing
- Volhouden van gezonde leefstijl op lange termijn

Minder bekend:

- Dagelijkse lichamelijke activiteit
- Sedentair gedrag
- Vermoeidheid
- Maatschappelijk participatie

capri

hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Hartrevalidatie is effectief!

Bewezen effecten:

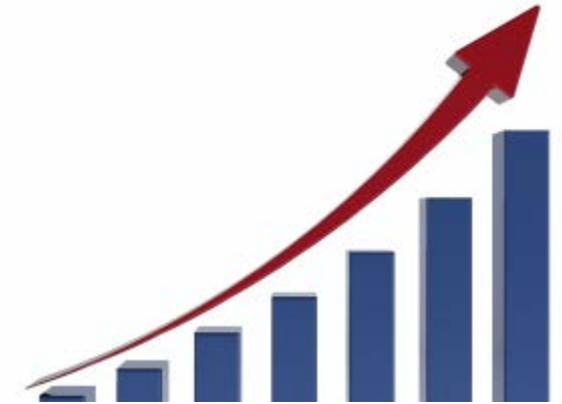
- Verbetering cardiovasculaire risicofactoren
- Verhoogde fitheid
- Verhoging kwaliteit van leven
- Minder nieuwe hartproblemen
- Kleinere kans vroegtijdig overlijden: 39-46% lager

Verbeterkansen:

- Doorverwijzing
- Volhouden van gezonde leefstijl op lange termijn

Minder bekend:

- Dagelijkse lichamelijke activiteit
- Sedentair gedrag
- Vermoeidheid
- Maatschappelijk participatie

capri
hartrevalidatie | Kenniscentrum

Erasmus MC
Universitair Medisch Centrum Rotterdam

“Ik beweeg voldoende, mijn leefstijl is dus niet sedentair”

capri
hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC
Universitair Medisch Centrum Rotterdam

*“Ik beweeg voldoende, mijn leefstijl is
dus niet sedentair”*

veel bewegen

=

weinig zitten

capri
hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC
Universitair Medisch Centrum Rotterdam

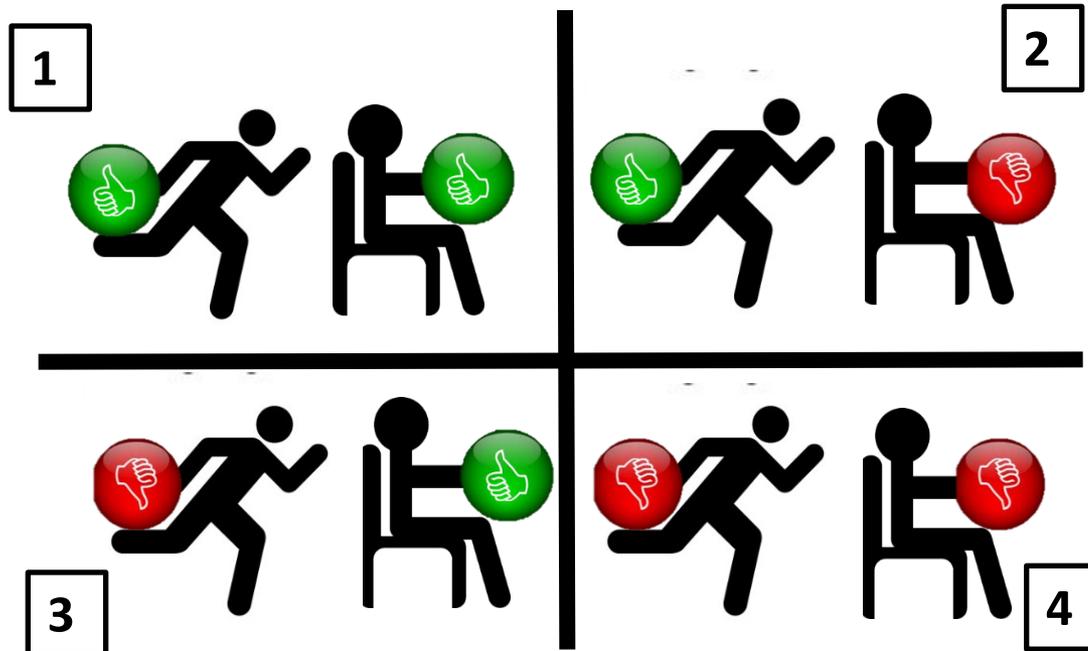
*“Ik beweeg voldoende, mijn leefstijl is
dus niet sedentair”*

veel bewegen

≠

weinig zitten

capri
hartrevalidatie

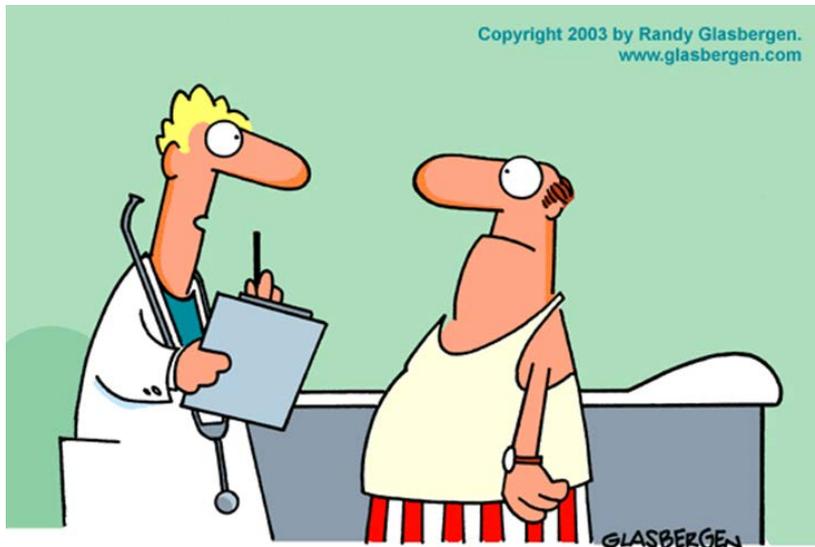
Kenniscentrum

Erasmus MC

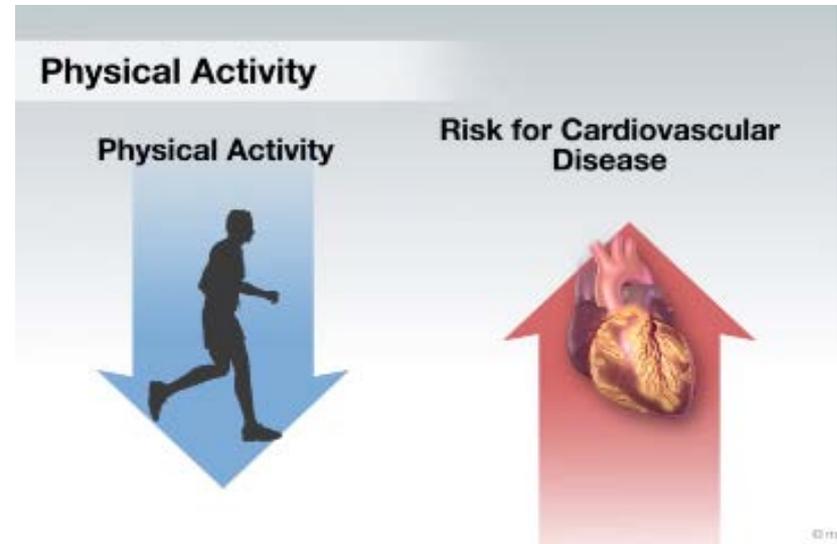
Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Gezondheidseffecten bewegen

“What fits your busy schedule better, exercising one hour a day or being dead 24 hours a day?”

capri

hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Door lifestyle interventie:

- Stop roken (35-50%)
- **Bewegen (20-30%)**
- Gezond dieet (15-45%)
- Matig alcohol (15-20%)

Door medicatie:

- Aspirine (18%)
- Statines (21%)
- B blokkers (23%)
- ACE remmers (26%)

capri
hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Figuur 1 Beweegrichtlijnen 2017

Bewegen is goed, meer bewegen is beter

Volwassenen en ouderen

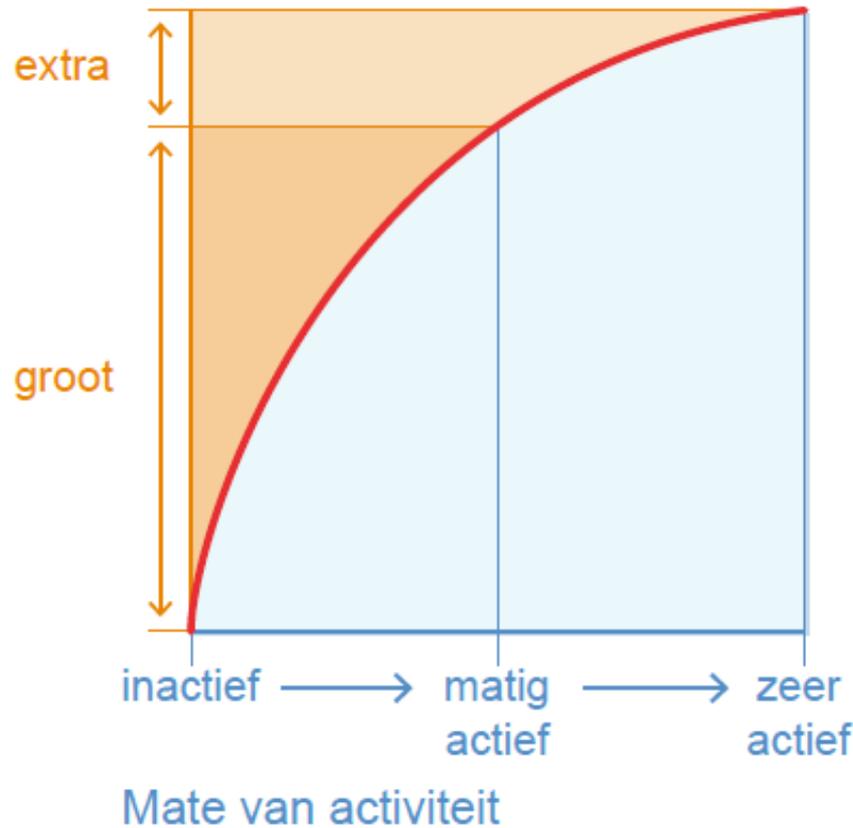

Matig of zwaar intensieve inspanning
minimaal 150 minuten per week,
verspreid over diverse dagen

Gezondheidsvoordeel

capri
hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC
Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Eer
duur

**ZITTEN IS HET
NIEUWE ROKEN
FAKE NEWS?**

onlangs het startschot voor de cam- ook v
Proefpersonen lazen teksten 30 procent sneller bij matig intensief fietsen

pagne Duurzame Inzetbaarheid. Doel: werknemers op een gezonde en positieve manier laten werken. Door betrokkenheid te creëren, waardoor

im. Als we dit niet doen.
s voordat
ve den ee
ve gelge
ruig sanne
v elschijven.
nal te s
n ik
ve lch
Inder sterk
gaan geven

nieuws het eerst op NU.nl

de gezondheid

Patiënt in

‘Liggen is dodenijk’

meer sport
Tech

SYDNEY - Mensen die langdurig zitten hebben een grotere kans om eerder dood te gaan dan mensen die maar een paar uur per dag zitten.

capri

hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Sedentair (zittend) gedrag

Minder uren zitten

- ↓ Vroegtijdig overlijden
- ↓ Overgewicht / obesitas
- ↓ Middelmvang
- ↓ Diabetes (type 2)
- ↓ Hart- en vaatziekten

Onderbreken van zittend gedrag

- ↓ Overgewicht/ obesitas
- ↓ Middelmvang
- ↓ Diabetes (type 2)

capri

hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Sedentair (zittend) gedrag

Minder uren zitten

- ↓ Vroegtijdig overlijden
- ↓ Overgewicht / obesitas
- ↓ Middellomvang
- ↓ Diabetes (type 2)
- ↓ Hart- en vaatziekten

Onderbreken van zittend gedrag

- ↓ Overgewicht/ obesitas
- ↓ Middellomvang
- ↓ Diabetes (type 2)

capri
hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Is zitten het nieuwe roken?

WETENSCHAP

NRC

BTR

ZITTEN IS HET NIEUWE ROKEN FAKE NEWS?

onlangs het startschot voor de cam- ook v

Proefpersonen lezen teksten 30 procent sneller bij matig intensief fietsen

Bij Berg. In he den work doen men want gic" dit ja Mana

pagne Duurzame Inzetbaarheid. Doel: werknemers op een gezonde en positieve manier laten werken. Door betrokkenheid te creëren, waardoor

im. Als we dit niet doen.

s voor dat

vee en ee

vee gelge

ruig (aan de)

verschijnen.

aal te s

nik, de

vel chie

Inder sterk

gaan geven

dit niet doen.

et is sijn

el duidelijk. In ons zitgedrag moet

verandering komen want onthoud: het

aantal uur dat we op een dag hebben gezeten

of

raaien met sporten

als het ware blijvend.

reken dat veel bedrijven

Dit is een

bureau waaraan je zittend kunt werken, maar

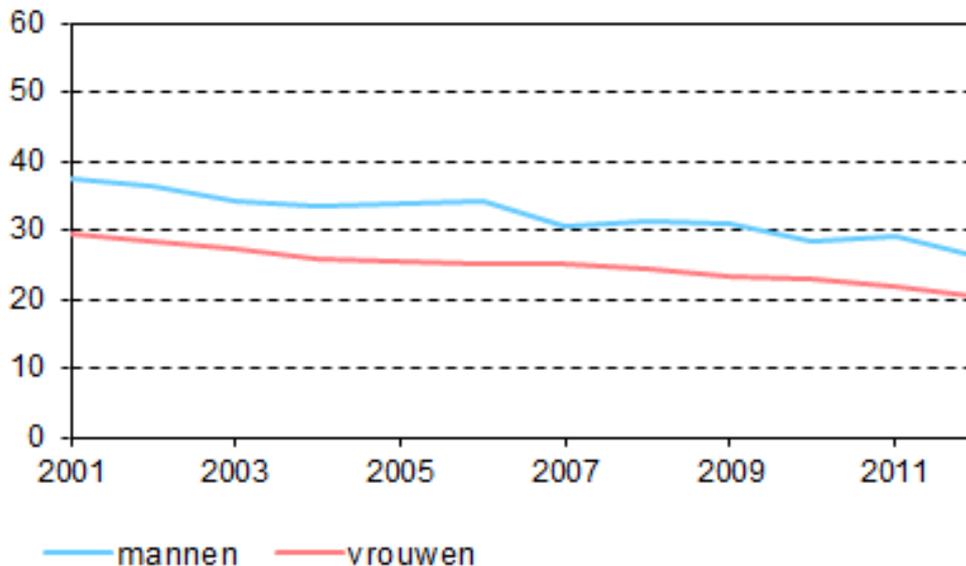
NC A

CHROPRAKTISCH

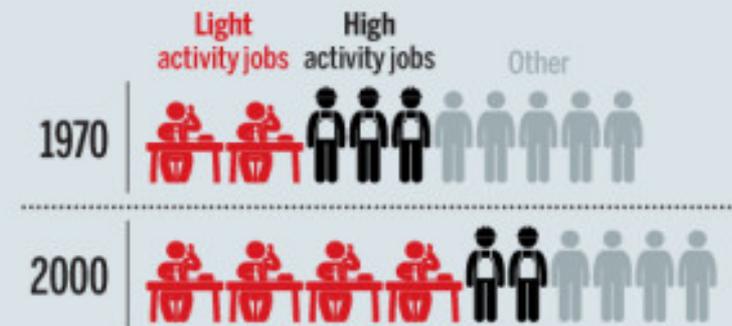
Is zitten het nieuwe roken?

Percentage rokers in Nederland

The world we sit in

As a society we spend more time sitting than we perhaps ever have, a fact revealed by a comparison of labour-market trends in 1970 and 2000

capri
hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Hartrevalidatie: fysieke activiteit & sedentair gedrag

Onderzoeksopzet:

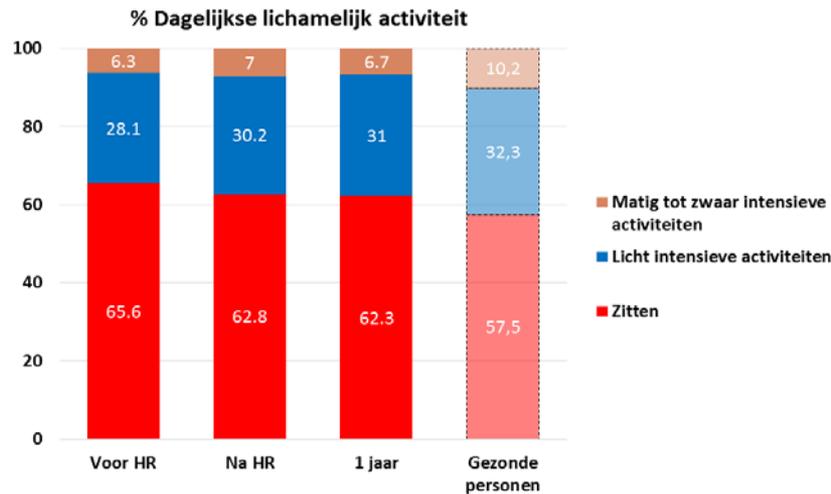
- 135 patiënten met ACS (80% man, 59 jaar)
- Beweegsensoren

Meetmomenten:

Hartrevalidatie: fysieke activiteit & sedentair gedrag

Verbetering tijdens revalidatie

+ 5 min matig tot zwaar intensief bewegen per dag

- 22 min zitten per dag

Minder beweging en meer zitten dan gezonde personen

Richtlijnen

- 13% >30 min matig-intensief bewegen
- >9 uur zitten per dag
- Extra interventies lijken noodzakelijk

Bron: ter Hoeve, Arch Phys Rehab Med, 2017.

capri

hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Kinesiophobie(beweeegangst)

47% deelnemers aan hartrevalidatie ervaart beweegangst

- 56% na medicamenteuze behandeling
- 50% na coronaire interventie (dotteren)
- 34% na coronaire operatie (bypass)

Amsterdam UMC

Universitair Medische Centra

Hogeschool van Amsterdam

capri

hartrevalidatie

Kenniscentrum

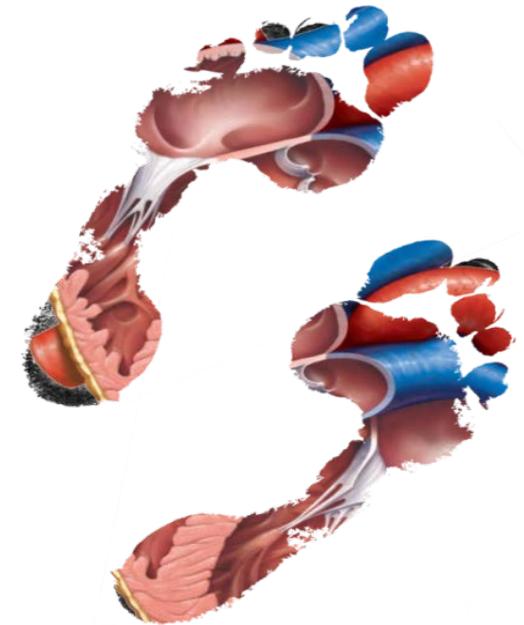
Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Onvoldoende verbetering **lichamelijke activiteit** en **zittend gedrag**

→ *aanvullende leefstijlinterventies*
noodzakelijk!

capri

hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Hartrevalidatie is effectief!

Bewezen effecten:

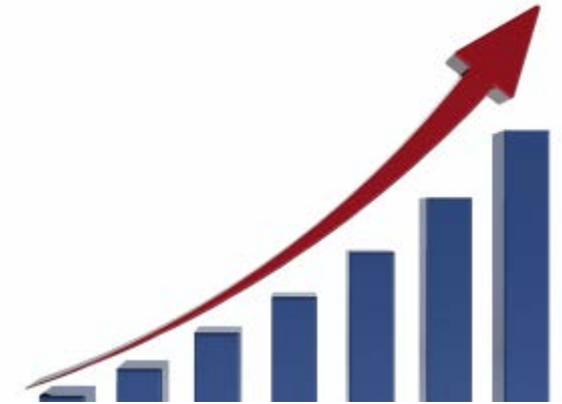
- Verbetering cardiovasculaire risicofactoren
- Verhoogde fitheid
- Verhoging kwaliteit van leven
- Minder nieuwe hartproblemen
- Kleinere kans vroegtijdig overlijden: 39-46% lager

Verbeterkansen:

- Doorverwijzing
- Volhouden van gezonde leefstijl op lange termijn

Minder bekend:

- Dagelijkse lichamelijke activiteit
- Sedentair gedrag
- Vermoeidheid
- Maatschappelijk participatie

capri
hartrevalidatie

Kenniscentrum

Vermoeidheid

Onderzoeksopzet:

- Vragenlijst, 135 patiënten met ACS

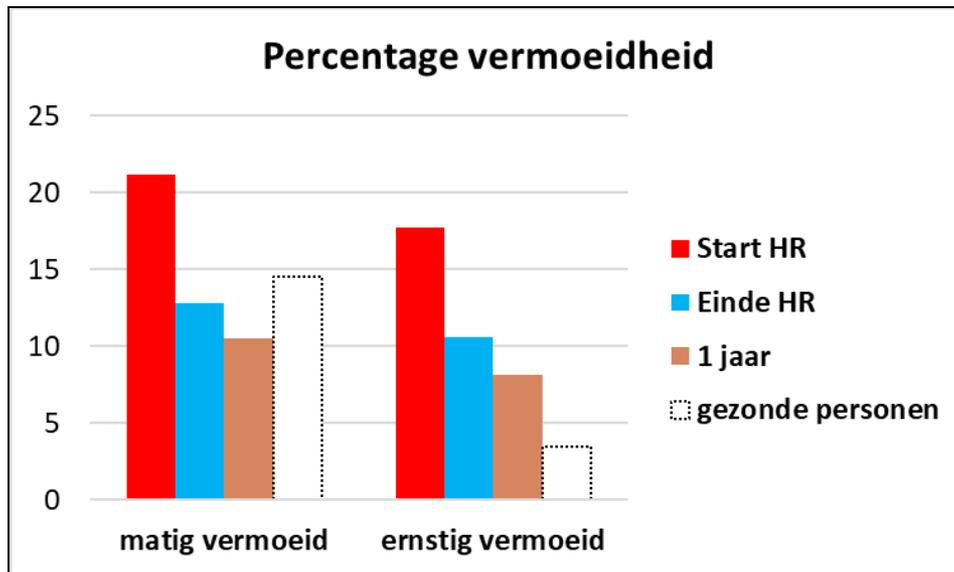

Vermoeidheid

Onderzoeksopzet:

- Vragenlijst, 135 patiënten met ACS

Verskil voor & na hartrevalidatie:

↓ Sterke daling in vermoeidheid

Meer hartpatiënten ernstig vermoeid

“extra aandacht voor ernstige vermoeidheidsklachten”

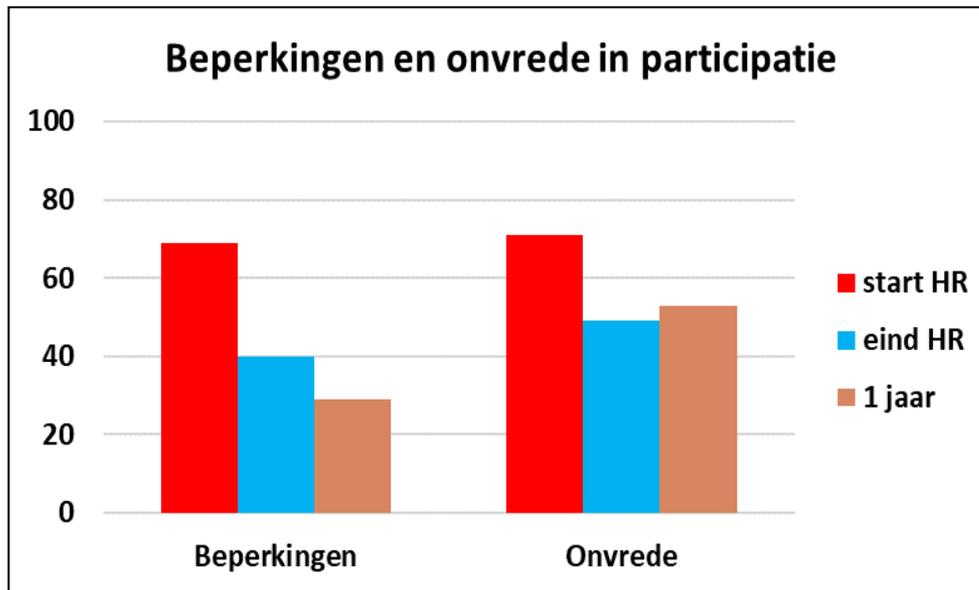
Maatschappelijke participatie

Onderzoeksopzet:

- Vragenlijst

↗ Ervaren beperkingen in participatie

↘ Tevredenheid met participatie

Verskil voor & na hartrevalidatie:

↓ Minder beperkingen

↓ Minder onvrede

“Onvrede met huishoudelijke taken, sporten, uitgaan en contact met vrienden”

capri

hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

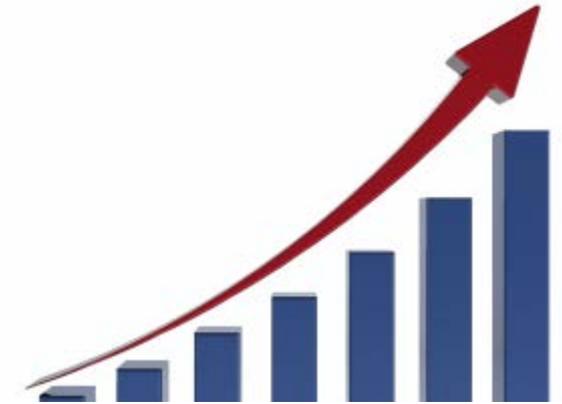
Samenvatting deel 1

Bewezen effecten:

- Verbetering cardiovasculaire risicofactoren
- Verhoogde fitheid
- Verhoging kwaliteit van leven
- Minder nieuwe hartproblemen
- Kleinere kans vroegtijdig overlijden: 39-46% lager
- Vermoeidheid & participatie samenleving

Verbeterkansen:

- Doorverwijzing
- **Volhouden van gezonde leefstijl op lange termijn**
- **Verbeteren fysieke activiteit en sedentair gedrag**
- **Verbeteren ernstige vermoeidheidsklachten**
- **Verder verbeteren maatschappelijke participatie**

capri
hartrevalidatie

Kenniscentrum

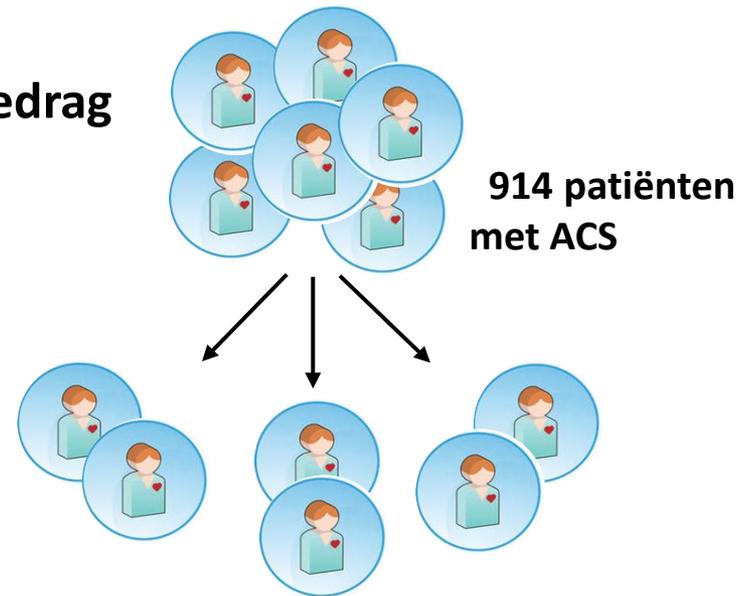

OPTICARE studie

OPTImale CARDiale Revalidatie

Leidt het toevoegen van extra leefstijlinterventies aan hartrevalidatie tot verbeteringen in:

- **Lichamelijke activiteit & sedentair gedrag**
- **Cardiovasculaire risicofactoren**
- *Fitheid*
- *Vermoeidheid*
- *Maatschappelijke participatie*

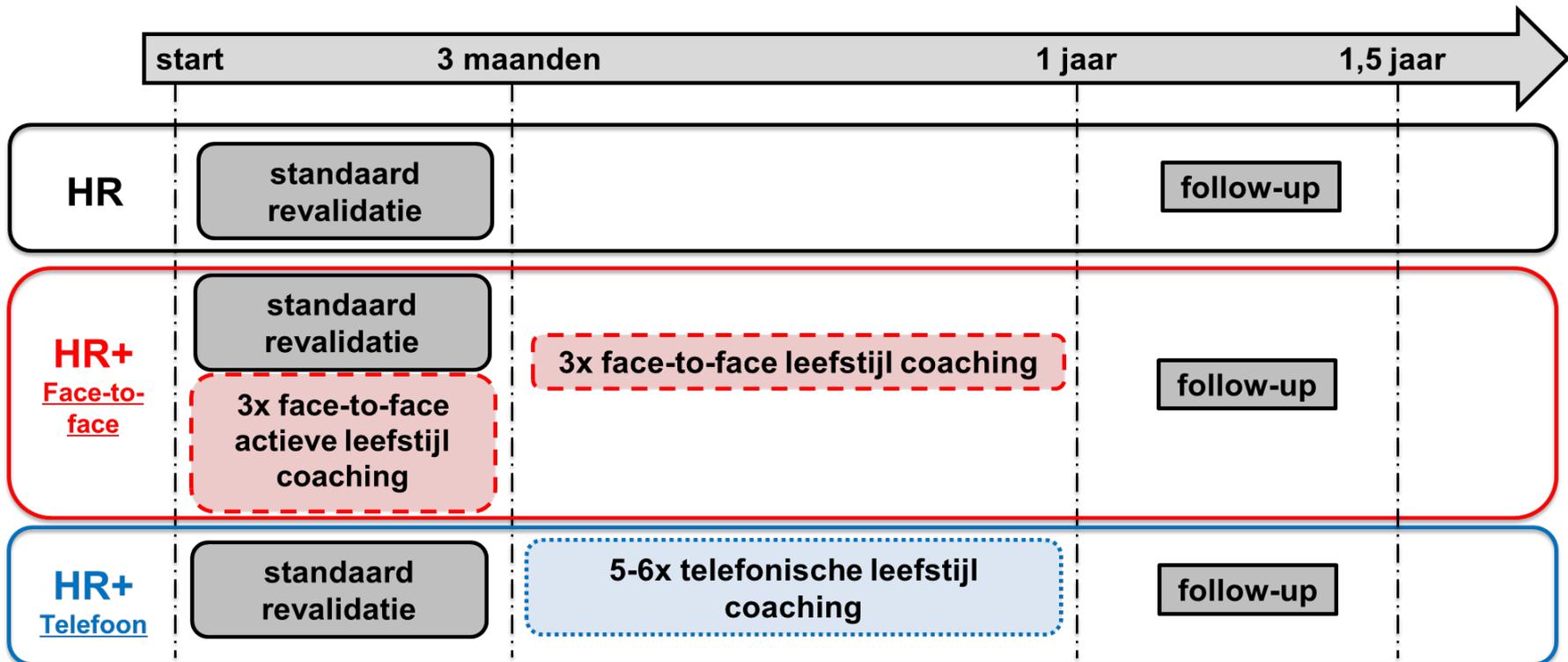

capri
hartrevalidatie

Kenniscentrum

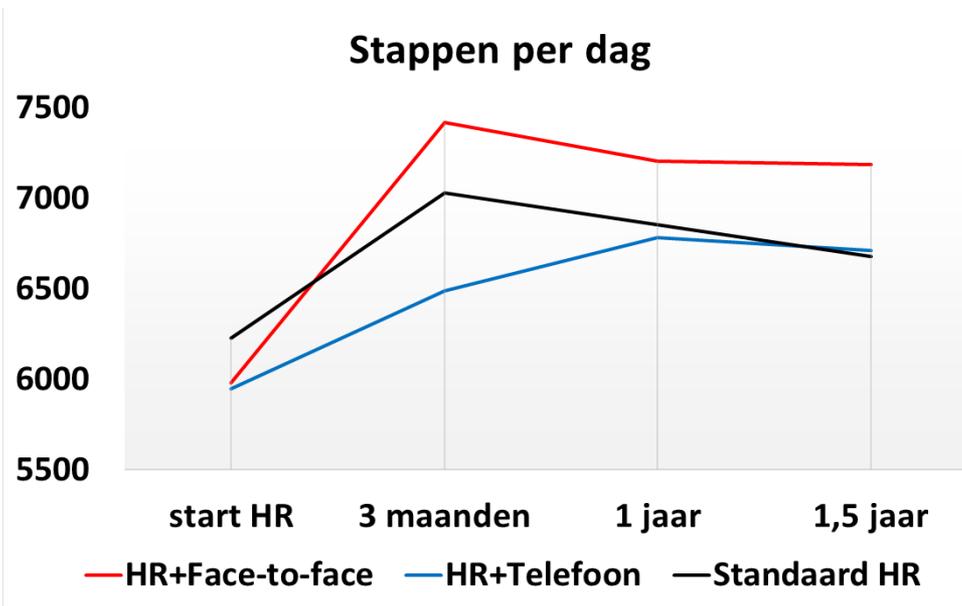
Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Lichamelijke activiteit

Na toevoegen van:

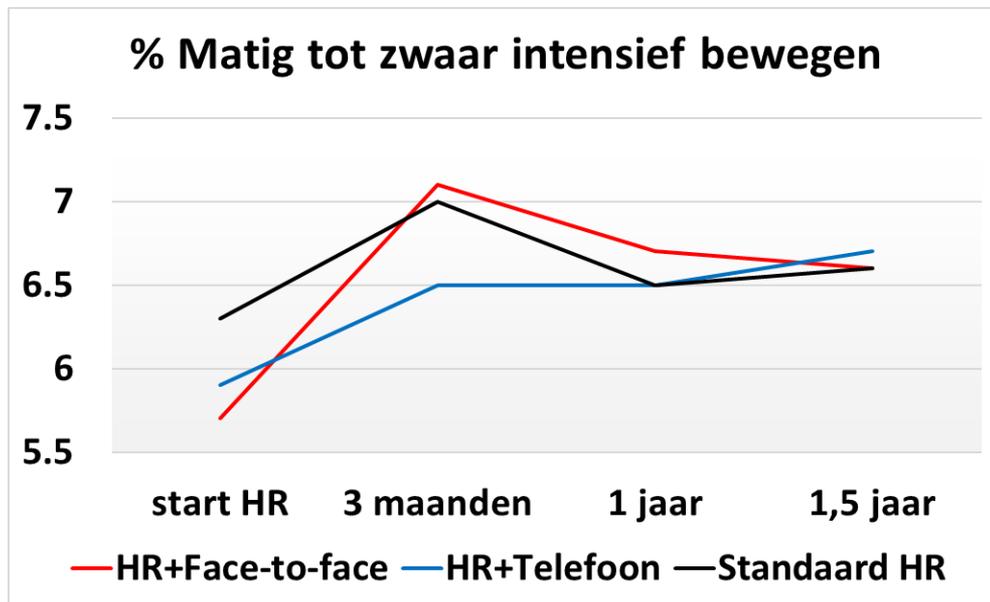
- Face-to-face coaching: +513 stappen per dag
  - Afname effecten op lange termijn
- Telefonische coaching: geen effecten

“Exclusieve aandacht voor bewegen belangrijk”

Bron: ter Hoeve, Int J Cardiol, 2018

Lichamelijke activiteit

Bevindingen:

- Geen duidelijke verschillen

*“Gebruik stappenteller
belangrijk”*

capri
hartrevalidatie

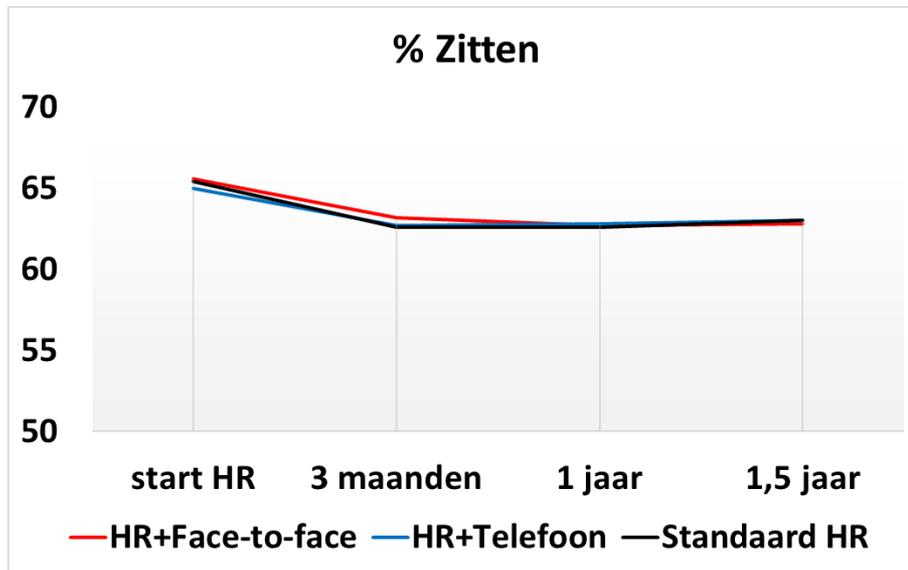
Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Sedentair gedrag

Bevindingen:

- Geen verschillen

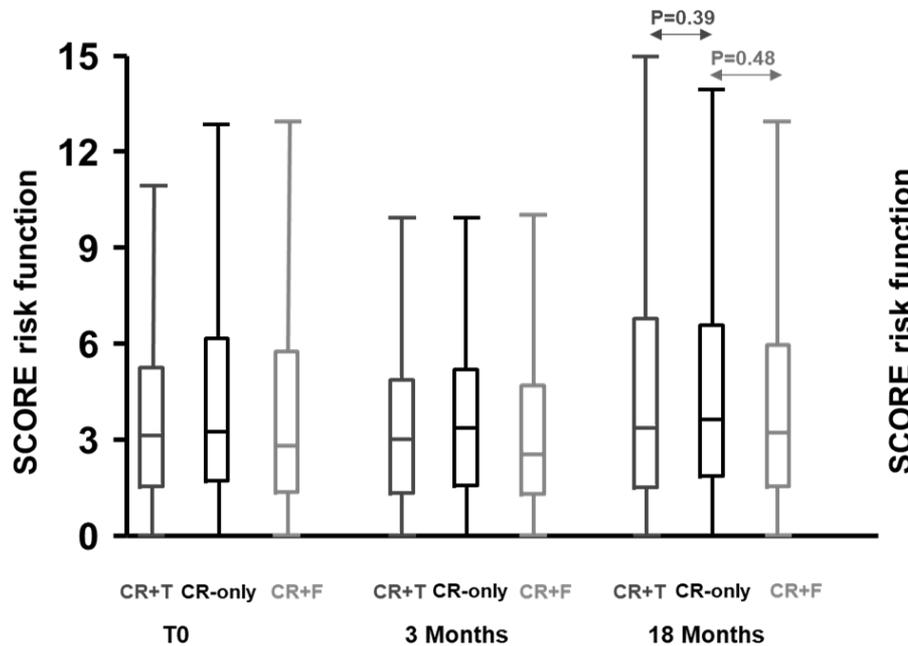
“Focus op bewegen onvoldoende om sedentair gedrag te veranderen”

SCORE Risk Function

- Geen verschillen tussen groepen

“Standaard hartrevalidatie al effectief!”

capri

hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Overige bevindingen

Fitheid

- ✓ HR+Face-to-face: conditie blijft langer op peil
- ✗ HR+Telefoon: geen effect

Vermoeidheid

- ✓ HR+Face-to-face: langdurige verbetering in vermoeidheid
- ✗ HR+Telefoon: geen effect

Maatschappelijk participatie

- ✗ HR+Face-to-face: geen effect
- ✗ HR+Telefoon: geen effect

capri
hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Samenvatting resultaten OPTICARE

Uitkomst	HR + Face-to-face	HR + Telefoon
Stappen per dag	✓	✗
Matig tot zwaar intensieve beweging	✗	✗
Zittend gedrag	✗	✗
Fitheid	✓	✗
Vermoeidheid	✓	✗
Cardiovasculaire risicofactoren	✗	✗
Maatschappelijke participatie	✗	✗

capri

hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Aanbevelingen OPTICARE

- Face-to-face coaching gericht op meer bewegen toevoegen aan standaard hartrevalidatie
- Geen extra programma onderdelen nodig zijn voor verdere verbetering van risicofactoren zoals bloeddruk en cholesterol
- Telefonisch nazorgprogramma niet succesvol

capri
hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Resultaten in de praktijk

capri
hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Onderzoek in Nederland: hartrevalidatie in beweging

capri
hartrevalidatie | Kenniscentrum

Erasmus MC
Universitair Medisch Centrum Rotterdam

RESPONSE²

“Community-based” leefstijl interventies

Verbeteren leefstijl:

- Roken
- Voldoende bewegen
- Gewicht

Amsterdam UMC (locatie AMC)

Prof. R. Peters, M. Minneboo, S. Lachman, M. Snaterse, Dr. J. Jorstad, Dr. G. ter Riet, dr. M. Boekholdt, prof. W. Scholte op Reimer

capri
hartrevalidatie | Kenniscentrum

PHILIPS

directlife

Bron: Minneboo et al. JACC 2017; 70 (3): 318-327

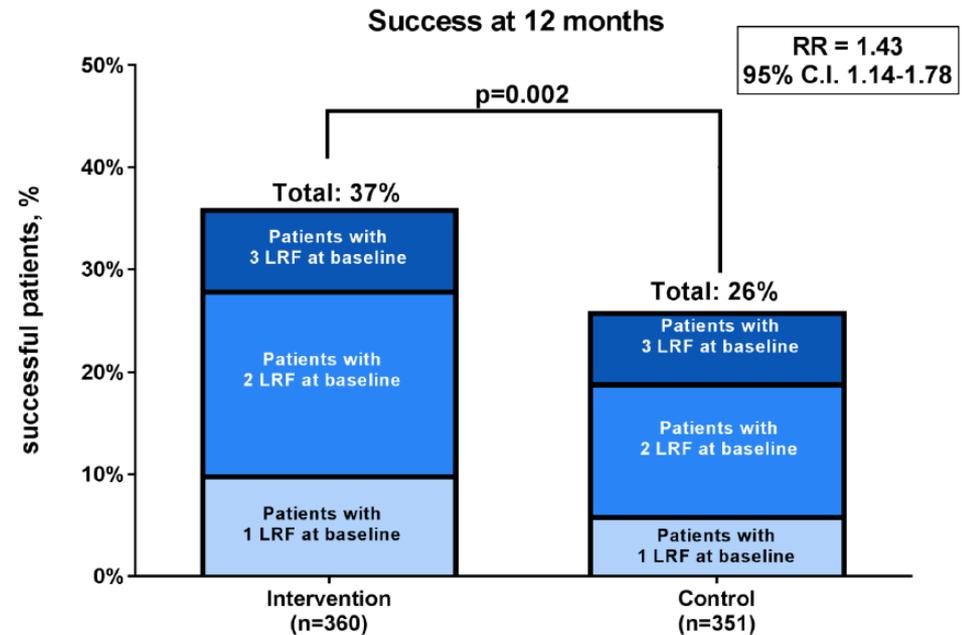
RESPONSE²

Interventie vs controle groep:

- Gewichtverlies (>5%): 27% vs 14%
- Fitness (>10%): 45% vs 40%
- Niet roken: 76% vs 74%

“Partner participatie voorspellend voor succes”

Bron: Minneboo et al. JACC 2017; 70 (3): 318-327

capri
hartrevalidatie

Kenniscentrum

FIT@HOME study: telerevalidatie

Studieopzet:

Centre-based hartrevalidatie vs Home-based hartrevalidatie

Uitkomsten:

- Gelijke verbeteringen in fitness + QoL
- Beide groepen verbeteren niet op het gebied van fysieke activiteit
- Home-based groep meer kosteneffectief

Maxima Medisch Centrum + UMC Amsterdam

Dr. J. Kraal, Dr. M.E. van den Akker-van Marle, Dr. A. Abu-hanna, Dr. W. Stut, Dr. N. Peel. Dr. H.M. Kemps

Bron: Kraal et al. Eur J Prev Cardiol. 2017 Aug;24(12):1260-1273

capri

hartrevalidatie

Kenniscentrum

Erasmus MC

Universitair Medisch Centrum Rotterdam

Take Home Message

- **Hartrevalidatie is effectief!**
- Coaching gericht op bewegen en inclusief objectieve feedback, moet onderdeel zijn van hartrevalidatie
- Het verbeteren van sedentair gedrag lijkt een belangrijke toevoeging aan de doelstellingen van hartrevalidatie
- Extra aandacht voor langdurig volhouden gezonde leefstijl! → *Al veel ervaring in Nederland*

N.terhoeve@caprihr.nl

